

Доля Другої світової двічі вирішувалася в Полтаві

22 червня 1941 року почалася радянсько-німецька війна, яку тоді назвали Великою Вітчизняною

Найтрагічніші події перших місяців розгорталися саме на Полтавщині. Але мало хто знає, що в нашому місті вирішувалася доля фактично всієї військової кампанії. Доля країни зрештою! Адже у приміському селі Горбанівці на території колишнього санаторію в липні-вересні 1941 року перебував штаб головнокомандувача військами Південно-Західного напрямку, маршала Радянського Союзу Семена Будьонного. На будинку, де він розташовувався, у 1974 році встановили меморіальну дошку, а вулиця донедавна носила ім'я маршала.

Маршал Семен Тимошенко.

Однак радянська історіографія завжди замовчувала багато фактів початкового етапу війни, адже ситуація складалася не на користь СРСР. Нечуваними були і втрати Червоної Армії. Після того як німці почали облогу Києва, у радянських військ залишалося лише два варіанти: продовжувати безнадійно захищатися чи відступити за Дніпро, аби зберегти сили і перегрупуватися... Проте звернемося до документів того часу. Вони надходили в Москву з Горбанівки.

Однак радянська історіографія завжди замовчувала багато фактів початкового етапу війни, адже ситуація складалася не на користь СРСР. Нечуваними були і втрати Червоної Армії. Після того як німці почали облогу Києва, у радянських військ залишалося лише два варіанти: продовжувати безнадійно захищатися чи відступити за Дніпро, аби зберегти сили і перегрупуватися... Проте звернемося до документів того часу. Вони надходили в Москву з Горбанівки.

Увечері того ж дня Сталін викликав на зв'язок генерал-полковника Кирпоноса. Верховний наказав: по-перше, перегрупувати сили і провести атаку на конотопське угруповання противника; по-друге, негайно організувати оборонний рубіж на Пслі; по-третє, тільки після виконання цих двох завдань почати евакуацію Києва і закріпитися на східному березі Дніпра. Гнівні слова Верховного приголомшили Кирпоноса, змусивши його пригадати долю розстріляного командувача Західним фронтом Павлова. Пригнічений звинуваченнями, він відповів, що й на думці не мав відступати, навпаки, збирався атакувати.

Проте, імовірно, Сталін уже знав про плани німців. Адже він не тільки повідомив Кирпоносу про можливий наступ противника, а й про перспективу оточення фронту, якщо конотопська група противника з'єднається з кременчуцькою. Щодо Будьонного, то його телеграма про відведення військ коштувала командувачу посади. 12 вересня новим головнокомандувачем було призначено маршала Семена Тимошенка, який за певних Сталіна, що втримає Київ. О 0.45 12 вересня Тимошенко виїхав потягом з Москви і того ж дня о 19.00 прибув на станцію Полтава-Південна. На команд-

Маршал Семен Будьонний.

ному пункті в Горбанівці його зустрічав Будьонний. «Передача справ» відбулася швидко. Пізніше у німецьких джерелах повідомлялося, що Будьонний «утік із котла» на літаку, а після розгрому ПЗФ хотів здійснити акт самогубства прямо в кабінеті Сталіна.

Однак і здійснені новим командувачем відчайдушні спроби залатати численні дірки у 800-кілометровій лінії оборони не мали успіху. До катастрофи залишалися лічені дні. Але дії радянської Ставки збіглися з... бажаннями Ставки німецької. Адже своєчасний і організований відхід військ ПЗФ просто зім'яв би нечисленні війська Гудеріана. Тому німці були дуже задоволені, що цього не сталося.

Зі спогадів маршала Радянського Союзу Івана Баграмяна:

«Вранці 16 вересня мене викликали Тимошенко і Хрущов. Головоком заговорив про обстановку на київському напрямі: «Нині ми робимо все, щоб допомогти фронту, – стягуємо на Ромни і Лубни посилені танками кавкорпус Белова і три (фактично – дві) окремі танкові бригади. Через кілька днів до нас підійдуть дивізії Руссіянова і Лизюкова. Цими силами ми спробуємо пробитися назустріч оточеним військам фронту. Передайте генералу Кирпоносу, що військова рада єдино доцільним рішенням вважає організований відхід. Нехай Кирпонос виявить максимум активності, рішучіше завдає ударів у напрямках на Ромни і Лубни, а не чекає, доки ми його витягнемо з кільця». Не втрачаючи часу, я пішов до командувача ВВС напрямку Фалалєєва, який виділив для мене швидкісний бомбардувальник із досвідченим екіпажем. Та через непогоду ми змогли вилетіти лише наступного дня. Ось і аеродром Гребінка... Екіпаж благополучно посадив літак. Бачимо, що до нас мчить капітан з голубими петлицями: «Що ви наробили?! Аеродром замінований!» Я попросив машину, щоб добратися до штабу фронту на хуторі Верхоярівка, північніше Пирятинна. Доповів про розпорядження головнокомандувача. Кирпонос довго сидів задумавшись: «Ви привезли письмове розпорядження на відхід?». «Ні, маршал наказав передати усно». Кирпонос важко видихнув: «Я нічого не можу зробити, доки не одержу документ».

Посилаючи Баграмяна з усним наказом, Тимошенко вбивав двох зайців. У випадку, коли Сталін не схвалить такі дії, можна буде все повернути на самоуправство комфронту. Якщо ж відхід пройде успішно і Верховний погодить-

Обкладинка книги Федора Моргуна «Хто і де зірвав блицкриг?» з портретом Михайла Кирпоноса.

ся, його автора похвалять за ініціативу. 20 вересня, коли був смертельно поранений генерал-полковник Кирпонос, маршал Тимошенко о 23.50 виїхав з Горбанівки до Харкова. А з Москви Шапошников продовжував передавати штабу ПЗФ заспокоїливі телеграми: «Більше рішучості і витримки. Успіх забезпечений. Проти вас дрібні сили противника. Зосереджуйте артилерію на ділянках прориву. Уся наша авіація діє на вас. Ромни атакують наші війська».

Чи встиг прочитати цю телефонограму генерал Кирпонос, так і залишилося невідомим...

...Восени 43-го, після звільнення радянськими військами Сенчанського району, була створена спецкомісія, яка виявила місце захоронення генерал-полковника Кирпоноса. На основі даних судово-медичного дослідження трупа зроблено висновок, що смерть настала внаслідок осколкових поранень у груди. Останки генералів Кирпоноса і Тушикова були перепоховані в київському парку Вічної Слави на березі Дніпра. 1965 року обидва генерали були посмертно нагороджені орденами Вітчизняної війни I ступеня.

На Полтавщині ж про генерала Кирпоноса згадали лише після 1974 року, коли керівництво областю очолив Федір Моргун. Він ініціював спорудження меморіалу в Шумейковому, який став пам'ятником воїнам Південно-Західного, і навіть написав кілька книг про долю фронту та його командувача. На думку Моргуна, саме тоді й було зірвано німецький план блицкригу.

До речі, за дивним збігом обставин доля війни менше як через рік після подій у Шумейковому знову вирішувалася в Полтаві, де на той час уже розташовувався німецький штаб групи армій «Південь». У червні 42-го тут відбулася нарада вищого німецького керівництва, де сам Адольф Гітлер ухвалив остаточне рішення провести широкий наступ на південній ділянці фронту. Мета – узяти Сталінград і водночас отримати доступ до нафти Північного Кавказу. Це й стало, на думку істориків, головною помилкою Гітлера: сили німецьких армій було розпорешено, наступ на Москву захлинувся, а через вісім місяців після візиту Гітлера до Полтави 350-тисячна армія Фрідріха Паулюса була розгромлена і навіть сам фельдмаршал потрапив у полон...

Віталій СКОБЕЛЬСЬКИЙ

З телеграми головнокомандувача Південно-Західного напрямку Семена Будьонного Верховному Головнокомандувачу Йосипу Сталіну (11 вересня 1941 р.):

«Військова рада Південно-Західного фронту вважає, що в такій обстановці необхідно дозволити загальний відхід фронту на тилловий рубіж. Тов. Шапошников вказав, що Ставка вважає відведення частин ПЗФ на схід передчасним. Зі свого боку вважаю, що повністю визначилися задуми противника щодо охоплення й оточення Південно-Західного фронту з напрямів Новгород-Сіверський і Кременчук. Для протидії цьому необхідно створити сильну групу військ. Південно-Західний фронт на це не спроможний. Якщо Ставка не має можливості зосередити такої сильної групи, то відхід для ПЗФ цілком назрілий. Зволікання може спричинити втрату військ і величезної кількості матчастини».

Командувач Південно-Західним фронтом Михайло Кирпонос Йосипу Сталіну (11 вересня 1941 р.):

«У нас і гадки про відвід військ не було, а було лише прохання у зв'язку з розши-

Горбанівка. Тут розташовувався штаб Південно-Західного напрямку.